

Annona Nova XIV.

A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve

Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar
Kerényi Károly Szakkollégium
Pécs, 2023

Szakmai lektorok:
András Csaba, Deák Anita, Farkas Péter, Kiss Szabolcs,
Popovics Zoltán, Sieglér Anna, Simor Kamilla

A kiadvány a *Nemzeti Tehetség Program* támogatásával jött létre
NTP-SZKOLL-22-0042

Kiadó: Kerényi Károly Szakkollégium
Felelős kiadó: Kovács István

Szerkesztő: Lajó Odil

Olvasószerkesztők: Bakonyi Márton, Csabay István, Folyi Bence,
Lukács Laura Klára, Németh Lídia Sára

ISSN 2061-4926

© A szerzők, 2023
© A szerkesztők, 2023

Minden jog fenntartva.

Tartalomjegyzék

VILMOS ESZTER	
Előszó	7
LAJÓ ODIL	
Megélt idő – Emlékezet, szubjektivitás és női tekintet <i>A lányok</i> című filmben	13
MERKL NÓRA	
A személyiség egységének elporladása – Narratív játékok feminin és maszkulin szemszögből	27
VÉG DORINA MIRTILL	
Az idegennyelv-hatást magyarázó mechanizmusok vizsgálata – Az emocionális távolság és a távolsági folyamat hipotéziseiről	57
SZESZÁK NÓRA	
Paul Grice pragmatikai koncepciójának alkalmazása a nem-verbális kommunikációban	77
FEKETE RÓBERT	
A fejvesztettség labirintusai – A formátlanság posztumán víziói Georges Bataille-nál	93
MÜLLER TÜNDÉR ÉVA – BIGAZZI SÁRA	
Az utcák sorai – Utcai lapok hajléktalanság- reprezentációinak vizsgálata a szociálisreprezentáció- elmélet keretében	115

ZAB TAMÁS LÓRÁND

Adalékok Latinca Sándor kaposvári kultuszának
korai történetéhez (1945–1946) 145

SERGE MOSCOVICI

Értekezés a pszichoanalízis szociális reprezentációjáról
(ford. Müller Tündér Éva, Lukács Laura Klára,
Simonffy Zsuzsanna) 163

CSABAY ISTVÁN

Tudomány és ismeretterjesztés határán:
Tombi Beáta, *Divulgazione scientifica nel Settecento –
tipologia, generi, linguaggio* (recenzió) 175

Rezümék 187

A Kerényi Károly Szakkollégium tagjai

a 2022/2023-as tanévben 195

A Kerényi Károly Szakkollégium mentorai

a 2022/2023-as tanévben 196

SERGE MOSCOVICI

Értekezés a pszichoanalízis szociális reprezentációjáról*

Moscovici, Serge, „La représentation sociale de la psychanalyse”, *Bulletin de psychologie* 14, 194. sz., 1961. 807–810.

I

Voltaire saját elbeszélése alapján tudjuk, hogy milyen kalandra vállalkozott, amikor elhagyta a kartéziánus eszmék Párizsát a newtoni gondolkodású Londonért. „A teli világot otthagya, a helyén űrt talál most. A párizsiak úgy látják, hogy az univerzum a szubtilis anyag örvényeiből áll; Londonban semmi ilyet nem látnak.”¹

Az itt bemutatásra szánt értekezésemben az ilyen jellegű *átalakulások* közvetlen valóságteremtő erejét vizsgálom. Más-más formában ugyan, de mindig is ez a kérdés foglalkoztatta a társa-

* A fordítás a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-22-2-III kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült. Köszönettel tartozunk Serge Moscovici családjának és a *Bulletin de Psychologie* lap szerkesztőségének, hogy engedélyezték a fordítás közlését.

La psychanalyse, son image et son public (Párizs: P.U.F., 1961)

¹ A fordítók megjegyzése: Az idézett szövegrész eredeti változata Voltaire-nél: « Il a laissé le monde plein, il le trouve vide. À Paris on voit l'univers composé de tourbillons de matière subtile ; à Londres on ne voit rien de cela. » Voltaire: « Sur Descartes et Newton. Lettre XIV. 1728. » in: Voltaire, *Œuvres complètes de Voltaire*, XXII., 127–132 (Párizs: Garnier, 1879), 127. Itt Moscovici kissé módosítva és referencia nélkül idézi Voltaire-t: Eredetiben: « Il a laissé le monde plein, il le trouve vide. À Paris on voit l'univers composé de tourbillons et de matière subtile ; à Londres on ne voit rien de cela. » Köszönet Bagi Zsoltnak és Csabay Istvánnak a fordításban nyújtott segítségért.

dalomtudományok valamennyi diszciplináját. A marxista elméletekben az ideológiákkal és az árufetiszizmussal, míg Durkheimnél a kollektív reprezentációval kapcsolatban merül fel. Ez utóbbi fogalom egyrészt a társadalom szubsztanciáját jelöli, másrészt olyan általános fogalmat takar, mely az emberiség szellemi fejlődését a vallás kialakulásától a tudományos gondolkodásig bezárólag leképezi. S végül ez a probléma áll a világnézetre – *Weltanschauung* – vonatkozó viták háttérében Jaspersnél, Sternnél és Lukácsnál is. Feltételezésem szerint ezek nagyon hasonló fogalmak. A közös problémafelvetésen túlmenően közösnek találok a gondolatrendszert, amelybe illeszkednek. Számos elméleti megközelítésben előfordulnak, *ám csak kevés munka vállalkozik arra, hogy feltérképezze a mögöttük rejlő sajátos működési mechanizmusokat.*

Tanulmányunk várható eredményei ezekre a mechanizmusokra vonatkoznak, de nem az eredetükre vagy a finalitásukra vagyunk kíváncsiak. A fogalom definiálása vagy történetének bemutatása helyett egy olyan elmélet felállítására törekszünk, amely a szociális reprezentációt *sui generis* jelenségként kezeli.

Vegyük saját kultúránkat. Feltűnő, hogy a tudomány egyre nagyobb szerepet kap benne mint a mentális és nyelvi tartalmak, valamint a képzeletvilág elsődleges forrása. A technikából, legyen az anyagi vagy nem anyagi természetű, előbb-utóbb alkalmazott tudomány lesz.

Ezért aktuális és legitim elgondolkodni azon, hogy a tudományos elméletek mekkora hatást gyakorolnak a társadalmi életre, megváltotatva ezzel az emberek közötti kapcsolatokat, továbbá azon is, hogy milyen módon képesek megteremteni közvetlen valóságunkat. Hogy e kérdést megválaszoljuk és a hozzá tartozó kutatási területet meghatározzuk, heurisztikus módon a pszichoanalízisre esett a választásunk. A pszichoanalízis terápiás gyakorlatként, az emberi psziché elméleteként, az álomfejtés és a mentális betegségek értelmezésének eszközeként széleskörben elterjedt, mivel számos, egymástól teljesen eltérő természetű tevékenység során alkalmazható. A sajtó, a rádió, a mozi és a regény népszerűvé tették Freud

személyét és elképzeléseit: ahogyan Cournot mondaná, „az egész emberiség megtapasztalja”². A pszichoanalízis által kijelölt úton, amelyet az egész társadalom „megtapasztalt”, két irányba indulhatunk el. Az első megközelítés szerint a pszichoanalízis olyan matéria, mely a világ megértését befolyásoló nézetrendszeré áll össze. A második szerint társadalmi csoportokon belüli vagy egymás közötti kommunikációt indít el, és ennek eredményeképpen többféle pszichoanalízis jön létre. *Így a szociális reprezentáció és a kommunikáció ugyanannak az éremnek két oldala.*

II

Mielőtt egy jelenség elemzésébe fognánk, először is meg kell bizonyosodnunk róla, hogy létező jelenségről van szó, le kell írunk azt. A szociális reprezentáció egy nézetrendszerként rajzolódik ki, amelynek szervezetségi szintje függ a társadalmi kategóriáktól. Kiválasztottuk az információt, a reprezentáció terjedelmét és az attitűdöt, mert ezek más és más extenziójú paraméterek, amelyek indexikus jelként mutatják a szervezetség mértékét. *A pszichoanalízis szociális reprezentációt eredményezett* – vizsgálatunk szükséges előfeltétele volt, hogy ezt *bizonyossággal* állíthassuk. Ismét Cournot kifejezésével élve, a „metafizikai térkép”³ [*carte métaphysique*] meg-

² A fordítók megjegyzése: itt Moscovici módosítva idézi Cournot-t. Eredetiben: « le genre humaine tout entier en est l'expérimentateur. » Az idézett szövegrész eredeti környezetében: « [...] nous nous fions plus à un procédé empirique pour lequel le genre humain tout entier est l'expérimentateur, qu'aux théories préconçues du plus grand philosophe. » – „Előbb bízunk magunkat egy olyan empirikus folyamatra, amelyet az egész emberiség tapasztal, mint a legnagyobb filozófusok által kigondolt elméletekre.” (Fordítás tőlünk.) Cournot, Antoine-Augustin, « Préface », in: Cournot, Antoine-Augustin, *Traité de l'enchaînement des idées fondamentales dans les sciences et dans l'histoire*, I. kötet, I–IX (Párizs: Hachette, 1861), VI. BnF Gallica, hozzáférés: 2023.03.05. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6148151p>.

³ A fordítók megjegyzése: Uo.: V.

rajzolósa elengedhetetlennek bizonyult társadalmunk megismeréséhez, hiszen nyilvánvaló, hogy a társadalmunk reprezentációit *annak megismerése érdekében* vizsgáljuk: a társadalom reprezentációinak az elemzése, saját szempontunkból tekintve, megegyezik egy, már a társadalmi életbe beépült tudományos elmélet fejlődésének elemzésével. Vajon milyen ez a fejlődés az érdeklődésünk középpontjában álló pszichoanalízis esetében? Előzetesen megjegyezhetjük, hogy az időközbeni változtatások ellenére a kezdeti freudi koncepció maradt fenn, amely szerint a pszichikai élet alapjait a tudat és a tudattalan konfliktusa, a libidó aktivitása képezik. A szexualitás megítélése miatt a társadalom kizárja ebből az elképzelésből a libidó fogalmát. A pszichoanalitikus elmélet bizonyos értelemben átstrukturálódott, és olyan relációhalmazzá vált, amelyet, ahogy azt mondani szokás, tetszés szerint használunk fel, mindeközben a közös normáinkat sértetlenül hagyva.

Mindenesetre, ha a reprezentáció nem is tartalmazza a szexualitást és a libidót, azok emblematisztikus jeleivé válnak magának a reprezentációnak. Másszóval, bár az emberi psziché pszichoanalízis alapján kialakult képe nem tartalmaz olyan elemeket, amelyeknek szexuális konnotációja van, maga a pszichoanalízis viszont igen. Az energia elve, a libidó, miután kikerült a pszichikai élet leírásából, az *elmélet jelölőjévé* változik át. Ennek következtében a valóságot tükröző pszichoanalízis mint relációhalmaz, és a szexualitás által jelölt pszichoanalízis eltérnek egymástól. Tisztában vagyunk azzal, hogy ez az értelmezés vitatható lehet. Mégis eléggé valószínűsíthető ahhoz, hogy biztosítson róla: ami a szociális reprezentáció képalkotó magjának, ha homályosan is, de részét képezi, jelölőként határozott módon felszínre törhet. Lényegesnek tartjuk hangsúlyozni a mag [tartalmának – A fordítók.] viszonylagos állandóságát, tekintettel arra, hogy ez biztosítja a jelentések folytonosságát. A szociális reprezentációvá alakult pszichoanalízis esetében a tudományos elmélet különböző fogalmai más-más utat jártak be. Némelyek, mint például a tudattalan, a pszichikai valóság képét definiálják. Mások, mint a libidó, morális, politikai vagy vallási jelentések közé lesz-

nek besorolhatóak. Ezeknek a kimeneteknek a heterogenitása a fogalmak mögött rejlő folyamatok változatosságának köszönhető, melyekre érdemes részletesebben is kitérni.

Ahogy az korábban is említettük, a számos pszichoanalitikus elmélet közül, amelyeket megalkottak – akár Freud, vagy azok, akik tőle elszakadtak, mint Adler vagy Jung –, csak a legelső vált termékennyé [a szociális reprezentáció szempontjából – A fordítók.]. A reprezentációt megalapozó információ szelektív jellegére szeretnénk itt utalni, sőt arra is, hogy a benne foglalt információ tartalma is egyedi elrendeződést mutat. A pszichikum két részre tagolható: a tudatra és a tudattalanra. Úgy gondoljuk, hogy ezek egymásra szinte mechanikus módon nyomást gyakorolnak, vagy egymás ellenpontjaiként konfliktusban állnak. Ennek a működési folyamatnak az eredménye, avagy jele a komplexus. Semmiféle utalás nem történik az energia elvére [a libidóra – A fordítók.]. A leírt modell figuratív, mivel a fogalmakat és a psziché egészét bizonyos értelemben vizualizálja. A tudattalan vagy a komplexus lokalizálható *szervek*, amelyek eltávolíthatók, megoperálhatók, elégtelen működésük esetén pedig *szenvedést okoznak*. Ily módon, konceptuális közvetítés által válik a valóság közvetlen leképezésévé az a tudományos elmélet, amelyben a jelenségek általános és absztrakt formaként voltak jelen. Bármilyen érdekes is ez a megállapítás, a lényeg nem ebben áll. Számunkra fontosabb az, ahogyan a fogalmi és a valós összeolvad, ahogyan az elmélet és az annak alapján felvázolt modell közötti kapcsolódási pontok eltűnnek, ahogyan a reprezentáció a tudat számára *szüükségszerűen helyébe lép, akár az elméletnek, akár a valóságnak*. Az ember reprezentáló tevékenysége során elfelejti, hogy ez a reprezentáció valójában a sajátja, és a létező valóság tükörképeként fogja fel.

E visszatükröződés egy kettős művelet révén áll elő: az egyik mozgás a pszichoanalízistől mint elvont koncepciótól az említett figuratív modell felé, a másik ettől a sémától a társas valóság megalkotása felé irányul. Az első fázisban az elmélet válik reprezentációvá, a másodikban viszont a közvetlen tapasztalatból származó tényeket

igazítjuk a reprezentációhoz. Ha ez az eredmény áll elő, a tudományos elmélet és szociális reprezentáció között a társadalmi csoport közvetítő szerepe megszűnik. Ez utóbbi *harmadik tényezőként* lép be az egyén önmagához vagy másokhoz fűződő kapcsolataiba.

A pszichoanalízis, a mi felfogásunkban, elsősorban *interpretációs rendszerré* válik az ember számára, amelyre támaszkodva ki-ki a saját vagy mások viselkedését [*conduite*] értelmezheti. A serdülő, aki meg akarja oldani a maga konfliktusait, az anya, aki nevelési problémákkal küzd, az elégedetlen felnőtt – ők mind-mind magyarázatot és megoldásmintákat [*savoir-faire*] keresnek. Ehhez nem szükséges Freudot olvasni. Elegendő a kollektív konszenzus által elfogadott, elterjedt tartalmi elemekre hagyatkozni. Ezt [a kollektív konszenzust – A fordítók.] egy, a pszichoanalízis köré szőtt jelentésháló határozza meg. Ezek a jelentések a pszichoanalízist a társadalmunkkal számos ponton összekapcsolják.

A pszichoanalízis átjárta, és újra meg újra, más-más módon járja át a kultúrát: a gazdag és értelmiségi társadalmi kategória jelölőjeként, az amerikai életforma sajátosságaként vagy a szexuális normák fellazításának, burzsoá politikai ideológiáknak, és a generációk közötti konfliktusnak az eszközeként. A sokféle jelentések, a gyakran használt pszichoanalitikus eredetű értelmezések végül teljesen áthatják a viselkedésünket, az ítéleteinket, és még az élettörténetünk elbeszélésmódját is. A többiek ennek megfelelő megvilágításban tűnnek fel. A „gátlásos” ember, az „elfojtott” ember, a pszichoanalitikus szakember és a pszichoanalitikus pár attól függően kapnak jelentőséget, hogy a pszichoanalízisnek milyen jelentést tulajdonítanak, és hogy mi éppen az uralkodó elképzelés. *Minden egyes reprezentációhoz mindig hozzákapcsolódik egy olyan osztályozási rendszer, amelyben a személyek más formában vagy más színben tűnnek fel, mint azelőtt, vagy amely eltérő lenne egy másik szociális reprezentáció tükrében.*

Az elmélet és az annak megfelelő reprezentáció egyszerre terjednek. Ennek eredményeként megjelenik egy olyan nyelv, amely képes a reprezentáció modellezésére és a jelentések folytonossá-

gának biztosítására. Ez a nyelvezet *új jelentést ad a létező valóság-nak és új valóságot az eleve létező jelentésnek*. Mindannyian tisztában vagyunk azzal, hogy mit jelent a „félénkség” [*timidité*] szó. A „félénkségi komplexus” [*complexe de timidité*] kifejezés egy első látásra mindenki számára nyilvánvaló tény, egy *ok* – a komplexus – *manifesztációjává változtat át*. Ez alkalommal a félénkségre hatást gyakorol a bevett pszichoanalitikus szókinccs. A komplexus! Nemcsak, hogy mindannyiunk nyelvében létező, de mindenkinek a nyelve hegyén is ott lévő szó. És nemcsak főnévként, hanem igeiként is szerepel: „komplexusossá tenni valakit” [*complexer quelqu'un*]; sőt melléknévként is: „komplexusos egyén” [*individu complexé*]. A lexika használatán keresztül a grammatika bővül.

Jelentéshálózat, értelmezési rendszer, tematikus nyelvezet, személyiségtípusok osztályozása: mind azt jelzik, hogy hogyan válik egy elmélet társadalmilag felhasználhatóvá.

Így írható le a két rejtett folyamat, amelyeknek megkülönböztetésére kísérletet tettünk. Egyrészt a reprezentáció elemeinek objektivációja formát ad a valóságnak, míg az elmélet egyfajta reprezentációt kap. Másrészt a lehorgonyzás jelentő indexikus jelek [indices signifiants] együttesével gazdagítja az emberi psziché figuratív modelljét, amennyiben eszközként használjuk, az elméletéről beszélünk, vagy amennyiben az alapján adunk irányt mások viselkedésének. Így válik a reprezentáció szociális természetűvé több szempontból is.

III

Különös tekintettel a számos *gondolatformára*, melyek működésbe lépnek benne – nevezetesen metaforikus érvelések, intellektuális automatizmusok, az ellentmondásmentesség elvének megszegése, valamint elhamarkodott konklúziók. A reprezentáció ezen elemeit Tarde a társadalom, Ribot az érzelmek, Le Bon a kollektív gondolkodás és Piaget a gyermeki mentalitás logikája alapján magyarázzák. Ezen besorolások szerzőit ugyanazon probléma foglalkoztat-

ja: hogyan tegyük felfoghatóvá a tömeget az egyén, a műveletlen felnőttet a művelt, a szenvedélyes személyt a józan, és a gyermeket a felnőtt számára. Az összehasonlítási alap és a végeredmény mindig ugyanaz: a formális logika, avagy a kiművelt ész. Amikor különböző szellemi szinten álló csoportoknál tanulmányozzák azt, hogy hogyan kap egy elmélet új struktúrát, az eredmény változik. El kell tehát ismernünk, hogy ezek a „másodlagosnak” nevezett megismerési formák nem tekinthetők egyszerűen csak az elmének a társadalmi vagy érzelmi életből fakadó „kilengéseinek”, hiszen állandó mintát adnak a viselkedés és az ítéletalkotás számára. *Sőt, azon is érdemes elgondolkodni, hogy vajon az ember pszichológiai és szociológiai értelemben vett normális állapota nem egyezik-e meg pont azzal a helyzettel, amikor a hangsúly éppen az intellektuális rendszerek sokaságára esik. Ezutóbbi az emberek közötti viszonyok és a társadalmi és természetes világ közötti kapcsolatok változatosságából fakad. Ha ez a hipotézis igaznak bizonyul, megnyílik az út a kognitív tevékenységek szociálpszichológiája előtt.* Mindaz, amit az intelligencia működéséről tudunk, nagyrészt a patológikus pszichológia vagy a fejlődépszichológia területéről származik. *Meglepve tapasztaljuk, hogy az emberi gondolkodás konkrét társadalmi környezetében való vizsgálata milyen csekély érdeklődést váltott ki.*

IV

A pszichoanalízis nemcsak a publikum köreibé, de a sajtóba is utat tört magának. Értekezésünk második részét a kommunikáció idevágó jelenségeinek szenteltük. *Egészen pontosan azt akartuk megmutatni elemzéseinkkel, hogy az üzenetek struktúrája, a hozzájuk rendelhető szituációk, és az elérni kívánt célok milyen individualizált kommunikációs rendszereket hívnak életre. Ennek tükrében a kommunikáció koncepciója többé már nem egy homogén realitás*

jellemzője, hanem egy vitathatatlan s állandó kategóriává válik, mint az élet vagy a mozgás.

Mit figyelhetünk meg a központi sajtóorgánumok, a *France-Soir*, a *Guérir* vagy a *Le Monde* olvasásakor? A lap, vagyis az újságíró sosem tárja elénk, hogyan viszonyul a pszichoanalízishez vagy milyen határozott elképzelései vannak róla. Előfordulhat az is, hogy egymásnak ellentmondó véleményeket közöl a pszichoanalízisről. Szándéka szerint szövegeivel a távolságtartás benyomását kelti. Az ironia és a pszichoanalízis Egyesült Államokba helyezésére irányuló tendencia egyaránt a lap kívülmaradását sugallják. *A pszichoanalitikus modellek implicit módon azért megjelennek, ha gyermekkori problémákról vagy pszichoszomatikus betegségekről esik szó. De maga a pszichoanalízis inkább egy nyelvezetet jelent, így a szövegek, ha nem is ellentmondásokkal, de legalábbis pontatlanságokkal vannak teletűzdelve. A koherencia elve nem sokat nyom a latban.* Viszont mindenütt egyértelműen látszik, hogy a visszafogottság és az arany középút a követendő példa. Ha szóba is kerül a pszichoanalízis, csakis azért, mert eleve ismert a nagy nyilvánosság körében, s nem azért, mert valami mondanivaló akadna róla. Az újságíró megpróbálja felvenni a közvéleménynek tulajdonított nézetek tekervényes fonalát. Ez érthető is, hiszen a közlemény nem képvisel sem egy adott intézményt, sem egy adott individualizált csoportot: az olvasók különböző társadalmi, vallási és politikai kategóriákba tartoznak. A kölcsönös alkalmazkodás lehetősége így *igencsak kérdéses* marad.

A katolikus sajtó esetében egészen más vizekre evezünk. A katolikus közlemények kettős küldetése egyrészt abban áll, hogy egy már meglévő keretrendszerbe illesszék a pszichoanalízist, másrészt, hogy ennek megfelelően használják fel a továbbiakban. A lap, vagyis az újságíró egy olyan intézményt képvisel, amelyet határozott célok vezérelnek. Az üzenet elrendeződésében is érződik ez a helyzet, sőt egy az egyben leképezi azt. Az ezen az alapon javasolt keresztény pszichoanalízis modelljéből hiányoznak Freud materialista posztulátumai, a szexualitás szerepe szinte minimális, és az

elmélet és a pszichoanalitikus terápia teljesen szétválík egymástól. Míg a központi sajtóórgánúmok esetében a témák rendje és egymáshoz társítása implicit és véletlenszerű, itt explicit és meghatározott. Nem találunk törekvéseket a pszichoanalízis újabb megközelítésére; ez utóbbit nem utasítják el, de nem is ajánlják különösebben. Inkább arról van szó, hogy a megszokott viselkedési módokat újabb jelentésekkel ruházzák fel, a terápia területén éppúgy, mint a pszichoanalitikus ihletésű értelmezések mindennapi használatában. A gyóntató és a pszichoanalitikus szakember együttműködése, illetve a keresztény pszichoanalízis gyakorlata során a csoport ellenőrzésére is lehetőség adódik, amit a katolikus sajtó sugall is. A mindenkori viselkedésminták és reprezentációk így *keresztény értelmet* kapnak, amellyel *korábban* nem rendelkeztek.

A kommunista sajtó légköre ellenséges a pszichoanalízissel szemben, annak szélsőséges kritikája és teljes elutasítása jellemzi. A kommunista párt és a többi pártok, valamint a Szovjetunió és az Egyesült Államok közötti gyakorlati és ideológiai konfliktus is rányomja bélyegét bármilyen témájú szövegre. Ebben a helyzetben egy nem besorolható, de egy szigorúan a tudományok közé sorolt pszichoanalízis is azzal a kockázattal jár, hogy megbonthatja a kommunista doktrína egységét. A freudi elmélettel kapcsolatos közlemények szabályozó szerepet töltenek be a párt önazonosságának és világnézetének megőrzésében. Így a sajtó feladata, hogy a marxista elveknek és a konfliktus jelen állásának megfelelő pszichoanalízisképet szolgáltatson. Az üzenet így kettős beállítottságú. A pozitív pólus a marxizmusé, a munkásosztályé és a Szovjetunióé; a negatív pedig a pszichoanalízisé, a tőkésosztályé és az Egyesült Államoké. Egy harmadik pólus lehetősége e két végpont között kizárt. A pszichoanalízist csakis politikai síkon ítélik meg, és így bármiféle reakciós ideológiával – többek között a kapitalista kizsákmányolással, az Egyesült Államok domináns szerepével, az irracionálizmussal és a rendőri akciókkal – azonosítják azt. Az ismétlés ebben a kommunikációban döntő szerepet játszik. A kommunista sajtó célja egyértelmű: elfogadtatni a pszichoanalízis *teljes*

elutasítását. A nyelvezet, az intellektuális eljárások és a tartalmi elemek következkésképpen ehhez igazodnak.

A közlemények osztályozása révén három sajátos *kommunikációs rendszert* különítettünk el: a központi sajtóorgánumokat a *diffúzió*, a katolikus sajtót a *propagáció*, a kommunista lapokat pedig a *propaganda* jellemezte.

A jelenségek újrendezésével reméljük, sikerült rámutatni a kommunikáció ezen sajátos módozataira. Mindegyik megfelel egy adott kommunikációs szituációnak, egy adott kommunikációs viszonyrendszernek, egy adott kommunikációs célnak és egy adott üzenetküldő modellnek. A kommunikáció nyelvezete, stílusa az adott rendszer követelményei szerint alakul, amelyre magyarázatot is adtunk. Egy ilyen elmélet homlokegyenest szembekerül azzal a törekvéssel, hogy egyszerűen csak összevessük az üzenet tartalmát annak hatásaival. Ennek a koncepciónak a vizsgálata akár kísérleti úton történt, akár nem, mára zsákutcába futott, erre nem régen Berelson is rámutatott. Viszont, hogyha gondosan összekapcsoljuk a pszichológiai és szociális, nyelvi és kognitív aspektusokat – ahogy megítélésünk szerint mi is tettük –, újabb kutatási perspektívák nyílnak meg előttünk.

E vázlatos áttekintés során kitértünk néhány megfigyelésünkre a pszichoanalízis megjelenésére vonatkozóan. Mi sem állt távolabb tőlünk, mint hogy e munkában a különféle doktrínák szintézisét adjuk, vagy hogy a fogalmakat egymásra vonatkoztassuk. Kutatási programunk a valóság megfigyelésére, rendszerezésére irányult. Továbbá, a szociális reprezentációt egyszerre pszichológiai és kulturális tényként is kezeltük. Igyekeztünk elkerülni két buktatót is: egyrészt azt, hogy visszavezessük a szociális reprezentációt kulturális dimenzióira, vagyis pusztán szemiológiai kategóriákra, amelyeknek eredete ismeretlen. Másrészt azt is, hogy pszichológiai síkra tereljük az érzelmi élet szimpla kifejeződéseként, mert akkor a reprezentáció szociális természete válna önkényes döntés függvényévé.

Első lépésben azzal kellett számolni, hogy miként jönnek létre a szociális reprezentációk. Viszont azokat a kérdéseket, hogy miért éppen az adott reprezentáció kerül előtérbe, hogy miért pont az adott módon áll elő a konstruált valóság, csak *a jövőben, egy másik munka keretei között* fogjuk tudni megválaszolni.

A fordítás Müller Tündér Éva, Lukács Laura Klára és Simonffy Zsuzsanna közös műhelymunkájának eredménye. A magyar változat pszochoanalitikus szakszókincset Rottler Lili ellenőrizte.